

Микола ТИМОШИК

Київський національний університет культури і мистецтв

Українознавчі проекти видавництва „Наша Культура” у Варшаві (20-30-ті роки XX ст.) та їх актуальність для сучасності

Актуальність теми. Українське видавництво „Наша культура”, засновником і промотором якого був видатний український учений, державний і релігійний діяч Іван Огієнко (митрополит Іларіон) – досі маловивчена сторінка не лише в історії української культури, а й української діаспори загалом. Із трьох періодів його діяльності (польський – 1933–1944; швейцарський – 1945–1947 та канадський 1947–1970) – найрезультативнішим, але найменш вивченим є перший. Результативний досвід продукування й поширення упродовж багатьох років різноманітних видів видавничої продукції, передусім, книг і журналів, у чужомовному оточенні без стабільних джерел фінансування є надто актуальним для нинішніх реалій українського книговидання, темпи розвитку якого далеко не співмірні з показниками європейських країн.

Стан розробки проблеми. Досі діяльність І. Огієнка у Варшаві в цілому та його видавництва „Наша культура” зокрема не стала предметом уваги дослідників, незважаючи на наявні у Варшаві архівні матеріали. У різних час інтерес до цих архівів проявляли дослідники Г. Купрієвич із Любліна та Т. Міненко з Вінніпега. Завдяки опублікованій в американському „Українському історичному” розвідці М. Ковальського було введено до наукового обігу цінну інформацію з особової справи цієї особистості, віднайдену в Архіві нових актів (Archiwum akt nowych) у Варшаві¹.

Завданням цієї статті є проаналізувати передумови створення та основні напрямки видавничої програми варшавського видавництва „Наша культура”

¹ М. Ковальський, *Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві* [в:] „Український історик” (Нью-Йорк), вип. 1–4, 1995, с. 259–267.

з чітко окресленою українознавчою проблематикою друків, з'ясувати особливості проведених засновником організаційних, редакційних та промоційних заходів для реалізації видавничої програми.

Джерельною базою для досліджуваного питання слугували опрацьовані автором архівні матеріали Києва, Львова та канадського Вінніпега.

Виклад основного матеріалу.

До польської столиці Огієнко прибув у травні 1926 року після полишення роботи на посаді міністра віровизнань уряду Української Народної Республіки та невдалих спроб отримати можливість наукової праці в Києві.

Про моральний стан ученого в цей період можна судити ось із цих витягів з листів І. Огієнка до своїх колишніх колег по науковому цеху у Львів:

„Взагалі, атмосфера у Варшаві така тяжка, така противна..., що дихати нічим” (до К. Студинського)²;

„Настали часи, коли ніякою працею не можна займатися ... У нас у Варшаві таке діється, що й не описати. Як ти хоч трохи маєш свою думку, то горе тобі” (до К. Студинського)³;

„А взагалі тужу я за Львовом надмірно, бо в Варшаві почуваєш себе зовсім як в чужому місті. Певне, як вигасне час мого контракту, буду знову думати про Львів” (до Б. Барвінського)⁴;

„Кажуть, тіснять Грушевського... У нас тут ще гірше, як у Вас. Обставини не до витримання. І коли все це скінчиться? Живеш, не певний завтрашнього дня...” (до К. Студинського)⁵.

У цих фразах – не лише відголосок непростих стосунків у середовищі української інтелігенції, значна частина якої після полишення Тарнова перебралася до Варшави, а й непроста ситуація з пошуком роботи, спробою влаштуватися викладачем Варшавського університету. 12 грудня 1925 р., після багатоступеневі процедури погодження між університетськими службами та кількома міністерствами (релігійних вірувань, освіти, внутрішніх справ) з ним усе ж було підписано сенатом університету контракт по вільному найму на один рік на посаду викладача церковнослов'янської мови та палеографії православного відділу теологічного факультету. Надалі контракт із українським професором продовжувався щороку, хоча й не без труднощів, до 22 жовтня 1932 р.⁶.

1932 року адміністрація університету звільняє з професорської посади І. Огієнка без попередження. Детальніше про причини такого звільнення залишив свідчення інженер А. Нестеренко, який якраз у ту пору навчався у Варшаві

² Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 362, од. зб. 358, арк. 35.

³ *Ibidem*, Арк. 36.

⁴ *Ibidem*, Арк. 13.

⁵ *Ibidem*, Арк. 42–43.

⁶ Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia publicznego, N4692, Ogijenko Jan.

й добре знав професора Огієнка: „Популярність професора Івана Огієнка серед українського студентства і його великий вплив на те студентство не подобались польському міністерству освіти, а до того ж іще те міністерство завжди кривим оком дивилося на його надзвичайно плідну діяльність для української церкви. Воно не могло не визнати в ньому чоловіка для Польщі небезпечного”⁷.

Залишившись практично без засобів для існування, професор Огієнко відважується на відчайдушне рішення: створити у Польщі українське за духом і мовою друків видавництво з промовистою, глибинною назвою – „Наша культура”. Для когось такий намір здався б цілковито абсурдним – братися за видання українських книжок і часописів в еміграції, не маючи постійного заробітку. Для когось, але не для Огієнка, одержимого ідеєю українського відродження, вірою в повернення Української Народної Республіки на береги Дніпра, потребою плекання будівничих нової України – передусім духовно сильної й патріотично налаштованої української інтелігенції. „Творімо вперто, – закликав він до діла свого однодумця К. Студинського, обіцяючи самому працювати вперто й нестримно, аби тільки громадянство допомогло”⁸.

Головними складником видавничої програми нового видавництва стали:

- мовознавчий журнал „Рідна мова”;
- культурологічний журнал „Наша культура”;
- багатотомна „Історія церковнослов’янської мови” (тт. 1–6, 1926–1929).
- книжкова серія „Бібліотека українознавства” (проекти – у 30-ти томах);
- книжкова серія „Студії до української граматики” (проекти – в 10 томах);
- серія збірників документальних матеріалів „Визволення України”.

Коротко оглянемо за цими складаками головне, що вдалося реалізувати.

Мовознавчий журнал „Рідна мова” (1933–1939)

Перше число науково-популярного часопису „Рідна мова” вийшло у січні 1933 р. зшитком на 16-ту долю аркуша. Залежно від числа передплатників планувалося збільшити в подальшому обсяг до 24, а то й 32 сторінок. Останнє – у вересні 1939 р.

У редакційній статті, зверненій до читача, коротко викладено програму часопису – короткі публікації з найрізноманітніших відділів української мови: її історія, давні пам’ятки, життя слів (семантика й етимологія), українська літературна мова й вимова, відмінність наддніпрянської від наддністрянської мов, український наголос, українська діалектологія, церковнослов’янська мова, арха-

⁷ А. Нестеренко, *Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові* [в:] *Ювілейна книга на пошану митрополита Іларіона*, Вінніпег 1958, с. 154.

⁸ Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 400, од. зб 8, арк. 9.

їзми нашої мови, українська палеографія й палеотипія, правопис, чужі слова в нашій мові, питання синтаксису, помилкові й невдалі вирази наших письменників, українська наукова термінологія, методика навчання рідної мови, листування з читачами, мовні завдання, головні питання загального мовознавства, україністична бібліографія, рецензії, огляд новинок українських видавництва – книжок, часописів і т.п. Заявлена була й бібліотека „Рідної мови” – систематичне видання підручників, посібників, словників.

З-поміж широкого розмаїття рубрик, безсистемності подачі публікацій, що здавалося на перших порах, поступово почала вимальовуватись головна лінія часопису, спрямована на реалізацію головного гасла, висунутого І. Огієнком, – „Для одного народу – одна літературна мова, один правопис”.

Результативною була організаційна робота часопису. Одна з її форм – „Гуртки плекання рідної мови”, що на заклик часопису почали створювати в містах і селах, де жили українці. За короткий час сформувалася мережа таких гуртків, з представниками яких редакція підтримувала постійний зв’язок: їм надсилали різноманітні повідомлення, чеки для організації передплати, видання для поширення на місцях. У числі 11 за 1934 р. було надруковано проект статуту „Гуртка плекання рідної мови”, який складався з таких розділів: організація роботи гуртка, перелік українознавчих тем для дискусій і виступів, мовні заповіді, рідномовні гасла, пам’ятка українському емігранту. Про роботу таких гуртків систематично вміщували короткі інформаційні повідомлення.

З метою розбудити широкі інтелігентські кола від мовної байдужості редакція вирішила видавати „Мовний порадник для редакторів, видавців і робітників пера”. Випуски „Мовного порадника” – це своєрідний журнал у журналі, в якому всі мовні питання подавали в лаконічному вигляді, з конкретними прикладами. Редактор часопису запропонував усім видавцям вживати в своїх виданнях державотворче словосполучення „в Україні” замість колоніального, принизливого для всіх українців „на Україні”. Така порада підкріплювалася аргументованою статтею редактора „**В** Україні, а не **на** Україні”.

Цікавою й результативною була акція „Духовенство й рідна мова”, яку зініціювали листи читачів. В одному з них („Рідна мова”, 1935, ч. 4), з Галичини, йшлося про те, що в окрузі працюють із парафіянами 25 священників, але серед них немає жодного, хто б знав українську літературну мову. Порушену читачами проблему було продовжено в десятому числі розлогою статтею Івана Огієнка „Духовенство й рідна мова”. Йшлося про покликання й обов’язок українського духовенства в національному пробудженні народу. Аби з цими публікаціями були ознайомлені всі українські священники Галичини, редакція прийняла рішення додрукувати 3000 відбиток цього числа і розіслати їх безкоштовно найширшому колу українських громадян. Цю акцію було проведено через гуртки плекання рідної мови.

Приклад безкоштовного поширення друкованих видань був далеко не поодиноким у практиці „Рідної мови”. У тому ж 1935 р. подібна добродійна акція

проводилася для дитячих садків. Туди передавалася книжка „Рідна мова”, що друкувалася окремими подачами протягом цілого року на сторінках журналу, а потім вийшла окремим виданням. У кількох числах часопису вміщувався текст оголошення: „Просимо дитячі садки, що не мають коштів на купівлю „Рідного слова”, листовно зголоситися до нашої адміністрації за безплатними примірниками”. У друкарні отців василіан було видруковано на замовлення часопису яскраву, у дві фарби, настінну таблицю „Шануймо рідну мову! Десять мовних заповідей свідомого громадянина”. Її також було розіслано передплатникам з проханням вивісити на людних місцях – у школах, читальнях, установах.

Незабаром усі передплатники „Рідної мови” одержали безкоштовно ще одну книгу І. Огієнка, що також спочатку друкувалася в журнальному варіанті, – „Науку про рідномовні обов’язки”. „Випускаємо цю книгу, – йшлося у повідомленні до читачів часопису, – з глибокою надією, що вона широко піде в найдальші наші закутки, кожному відкриваючи очі на його рідномовні обов’язки. Нехай кожен, хто одержить цю книгу, конче передасть її своїм знайомим”. („Рідна мова”, 1936, ч. 9, с. 331).

Зазначені вище благодійні акції редактора і видавця журналу „Рідна мова” щодо безкоштовної передачі накладів україномовних книг у дитячі садки, школи, просвітні товариства, з одного боку, досягали поставленої мети, а з іншого – погіршували і без того тяжкий матеріальний стан часопису. Через неможливість досягнення самоокупності видання наявним накладом, збитки покривалися добродійними пожертвами самих читачів, список яких постійно друкувався на сторінках часопису. Функціонував і Фонд підтримки „Рідної мови”. І все ж, коштів було явно недостатньо. Матеріальну скруту видавництво певною мірою переборювало тим, що обов’язки і редактора, і секретаря, і адміністратора, і посильного виконувала... одна особа. Це був Іван Огієнко.

Незважаючи на такий непевний матеріальний стан, періодичність виходу – один раз на місяць – вдалося витримувати досить тривалий час з січня 1933 до червня 1937 р. Перші збої почалися на четвертому році виходу. Сьоме і восьме числа того року вийшли спареними, а далі читачі повідомлялися про вимушену двомісячну перерву.

Культурологічний журнал „Наша культура”

Одночасно працюючи над черговими випусками „Рідної мови”, з 1935 р. Іван Огієнко приступав до організації видання ще одного місячника з такою ж, як і видавництво, назвою, – „Наша культура”.

У рекламній листівці, розісланій зацікавленим особам, було зроблено програмну заявку майбутнього часопису: „В нашому культурному житті давно вже болюче відчувається брак такого журналу, що академічно спокійно й об’єктивно та глибоко науково висвітлював би всі ділянки нашого духовного життя, і свої

здобутки охоче й любовно ніс би до широких мас нашого громадянства... Щоб задовольнити цю пекучу потребу, приступаю до видання науково-літературного місячника „Наша культура” з програмою, що до цього додана. Ставлячи собі за ціль всебічне висвітлення нашої духовної й матеріальної культури, будемо пильнувати пустити наш журнал серед найширші верстви нашого громадянства, чому й робимо його найдешевшим у краю. Головний редактор і видавець проф. Іван Огієнко”⁹.

Програма нового часопису передбачала систематичне висвітлення тематичних проблем за такими напрямками:

– наукові й науково-популярні статті з усіх ділянок духовної і матеріальної культури: література, історія, історія церкви, мистецтво, філософія, богословство, мовознавство, етнографія, право, археологія, палеографія, педагогіка, архітектура;

– літературні твори прозаїків та поетів;

– мемуаристика;

– критичні огляди наукових та літературних творів;

– бібліографічні огляди газетно-журнальних книжок і книжкових новинок.

Дбаючи про авторитет нового видання серед читацького загалу, повноту й глибину охоплення заявленої тематики, видавець найперше залучив до редакційної колегії авторитетних у світі вітчизняних учених та громадсько-політичних діячів.

Так, в одному з листів у Львів до Ю. Пеленського Огієнко запропонував для обговорення такий склад редакційно-наукової колегії: історія літератури (професори К. Студинський, О. Колесса, Л. Білецький); історія (професори Д. Дорошенко, М. Кордуба, І. Крип’якевич); етнографія (професор Ф. Колесса); історія літератури (професор Д. Антонович); мистецтво (доктор В. Січинський); філософія (доктори В. Залозецький, Д. Чижевський); мовознавство (професори І. Зілінський, І. Панькевич); палеографія й музейництво (професор І. Свенціцький); націологія (доктор О. Бочковський); право (професор С. Шелухин); політична економія (професор О. Мицик); красне письменство (О. Олесь, Б. Лепкий, С. Черкасенко, Ю. Липа, Є. Маланюк); бібліографія (магістр Є. Пеленський, редактор П. Зленко); археологія (доктор Пастернак).

На полі цього листа рукою Є. Пеленського дописані пропозиції – включити до складу редколегії ще М. Возняка, В. Щурата, В. Сімовича, В. Щербаківського¹⁰.

Журнал виходив у світ із 1935 до 1937 року. За три роки на сторінках часопису побачили світ десятки статей, нарисів, розвідок з усіх ділянок української духовної й матеріальної культури. Коло авторського активу, що його складати авторитетні українознавці, було настільки великими, а обсяг матеріалу, що надсилався звідусіль, – таким об’ємним, що можливості журналу виявилися вже замалими.

⁹ *Ibidem*, ф. 232, оп. 85, од. зб. 2, арк. 9.

¹⁰ *Ibidem*, арк. 3–4.

Багатотомна „Історія церковнослов'янської мови”

Як відомо, більшість мовознавчих досліджень І. Огієнко створив в еміграції. Написання ж основного масиву творів цієї проблематики припадає на польський період. Саме від початку перебування у Варшаві була задумана 12-томна „Історія церковнослов'янської мови”, перші шість томів якої побачили світ протягом 1926–1929 років.

Виходили ці томи в такій послідовності:

Томи 1 – 2. Костянтин і Мефодій, їх життя і діяльність.

Том 3. Костянтин і Мефодій. Джерела.

Том 4. Повстання азбуки й літературної мови у слов'ян.

Том 5. Пам'ятки старослов'янської мови X–XI віків.

Том 6. Фонетика церковнослов'янської мови.

Про обсяг і складність цього проекту можна судити на прикладі, скажімо, п'ятого тому, присвяченого пам'яткам старослов'янської мови X–XI ст. У ньому ґрунтовно подано історичний, лінгвістичний, палеографічний огляд старослов'янських писемних пам'яток болгарської, сербської, чеської, української, північно-руської редакцій, з повною їх бібліографією, великим альбомом з ілюстраціями досліджуваних творів, зразками шрифтів.

Предметом детального розгляду вченим пам'яток української редакції стали, зокрема, такі шедеври культурної спадщини українського народу, як „Остромирове Євангеліє”, „Ізборник Святослава”, „Чуднівський Псалтир”, „Казання Григорія Богослова”, а також написи на чернігівських гривнях, монетах XI ст. Для зручності користування книгою автор склав старослов'янсько-український словник. Таким чином, в одному томі у короткій, доступній формі викладу зібрано все найголовніше з царини вивчення писемних творів різноманітних відгалужень давньої старослов'янської мови. Це, без перебільшення, подвижницький труд ученого, виконаний з надзвичайною ретельністю і любов'ю, до того ж, у далеко не сприятливих умовах. Чого вартує, скажімо, робота над версткою книги, особливо над альбомом та хрестоматійною частиною слов'янських текстів, які набиралися, за свідченням самого автора, в технічно слабкій друкарні.

„Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян” – одне з етапних досліджень професора Огієнка у галузі мовознавства. У Варшаві воно побачило світ двома виданнями. Вперше – 1927 р. у вище зазначеній серії. Книга ця, що була своєрідним викладом читаного професором у Варшавському університеті лекційного курсу, вийшла у світ літографським способом у кількості сто примірників.

Сповна реалізувати 12-томний проект історії церковнослов'янської мови Огієнкові не вдалося. Наступні шість томів так і залишилися про проектах. До проблематики цих томів (зокрема, історія перекладів Святого Письма) він періодично повертався пізніше в Канаді, але серія не була продовжена. За океаном

побачили світ лише перероблені два томи „Кирила і Мефодія” та ґрунтовні „Біблійні студії”. Однак в останній праці автор зосередив увагу на перекладі Біблійних текстів не на церковнослов’янську, а на сучасну українську мову.

Подібного проекту дослідження й видання багатотомної історії церковнослов’янської мови, до того ж, силами одного емігранта-ентузіаста, у слов’янському світі досі не було. Достатньо підкреслити, що кожен із випущених у Варшаві томів має обсяг від 300 до 600 сторінок. І майже в кожному з них – рідкісні знімки, репродукції стародавніх пам’яток, зразки текстів, що мають неабияку цінність для сучасних дослідників.

Книжкова серія „Бібліотека українознавства”

1938 року в друкарні отців Василіан у Жовкві було надруковано в значно переробленому і доповненому вигляді згадуване вище дослідження Огієнка „*Повстання азбуки й літературної мови в слов’ян*”. Обсяг книги складав 300 сторінок з додаванням 75 ілюстрацій, взятих із стародавніх пам’яток рукописної і друкованої слов’янської книги.

Це жовківське видання відкривало задуману Огієнком 30-томну „Бібліотеку українознавства”. Про це були повідомлені українськомовні читачі з усього світу через „Нашу культуру” (№7 за 1936 р.). Передбачалося щорічно видавати по шість томів, кожний з яких містив би закінчену науково-популярну працю з тієї чи іншої галузі українознавства. А до переліченої вище тематики, що піднімалася часописом, додавалися географія, статистика, психологія, музика, спів, друкарство.

Відкриття довгоочікуваної і важливої бібліотечної українознавчої серії саме такою книгою не було випадковістю. Сам автор так обґрунтував свій вибір: „Кожний, хто хоче докладно пізнати історію своєї мови та своєї азбуки, не може обійтися без ознайомлення з сучасним станом цих питань у загальній славістиці. Глибше вивчення історії української мови тісно пов’язане власне з цими основними питаннями, а тому нехай ця моя праця буде вступом до моєї історії української мови, що появиться в цім самім виданні”¹¹.

Невдовзі після виходу цієї праці ряд вчених-мовознавців (професори І. Єсіх із Загреба, І. Коровицький із Варшави) віднесли її до найвагоміших і найглибших досліджень автора – в числі „Історії українського друкарства”, „Історії української мови”, „Кирила і Мефодія”, „Української літературної мови XVI століття і Крехівського апостола 1560 р.”. І, передусім, за її надзвичайну актуальність для мовознавчої науки. Адже серед багатьох проблем слов’янської філології питання про походження азбуки та літературної мови того чи іншого народу є чи не найважливіші. Ними займалися в різний час чи не всі провідні славісти світу.

¹¹ І. Огієнко, *Повстання азбуки і літературної мови у слов’ян*, Жовква 1938, с. 7.

Наукове з'ясування першовитоків слов'янських азбук і літературних мов цих народів розпочалося ще з другої половини XVIII-го і особливо активізувалося наприкінці XIX ст. Однак низка дослідників розв'язували цю проблему на вузькому національному ґрунті поза аналізом взаємозв'язку і взаємовпливу з іншими давніми азбуками. Тільки за останній час, наголошує автор, після епохальних праць у цій ділянці цілої низки вчених на чолі з незабутнім Ягичем, наука знайшла відповідну методу для дослідження походження слов'янських азбук з увагою на досліди постання інших давніх алфавітів.

Студія про виникнення азбуки й літературної мови у слов'ян ділиться на кілька частин: історія алфавіту давніх народів, історія глаголиці, історія кирилиці, оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські, виникнення слов'янської літературної мови. Докладно з'ясувавши історію алфавітів у давніх народів (китайського, єгипетського, фінікійського, грецького), автор зупиняється на розвитку слов'янського письма, пояснює старослов'янську термінологію, знайомить читача з „руськими” перекладами перед Костянтином, його працею над слов'янською азбукою.

Скрупульозним науковим аналізом відрізняється, зокрема, розділ, у якому розглядається історія глаголиці. Переконаливо й аргументовано аналізуються тут різні теорії про походження глаголиці, авторами яких є відомі в усьому світі мовознавці Гейтлер, Тейлор, Ягич, Беляєв, Лескин, Вондрак, Нахтігаль, Мінс, Фортунатов, Пастернак, Пожидаєв, Кульбакін, Вайс. Авторська думка на боці тих науковців, які підтримують теорію старшинства глаголиці перед кирилицею як і гіпотезу, що св. Кирило (Костянтин) лише упорядкував, систематизував письмові знаки, які вже існували перед ним. Найважливішим аргументом у цьому питанні автор вважає оповідання ченця Хороброго. Сама легендарна постать Хороброго не раз була предметом пильного наукового дослідження професора Огієнка (цій особі він присвятив окрему історично-літературну студію „Оповідання ченця Хороброго про письмена слов'янські”, яка якимось дивом вийшла друком у Києві 1927 р., коли Огієнка там уже не було). На думку автора, цією людиною був єпископ Климент з Македонії, що жив у IX–X століттях.

Свідчення ченця Хороброго про слов'янські племена забарвлені релігійною полемікою, а також містять цікаві подробиці про те, як чернець боронив письмо свого вчителя Костянтина – глаголицю проти спроб латинського наступу на слов'янську письменність. Саме в цих свідченнях Огієнко віднаходить докази, що письмо у слов'ян, зокрема й тих, хто населяв нинішню територію України, існувало ще до Костянтина.

Синтетичний огляд слов'янської писемності, зацікавлене і неупереджене з'ясування на основі багатющого джерельного матеріалу його витоків, оригінальність авторських думок, сміливість гіпотез, популярний і ненав'язливий тон викладу вигідно вирізняє цю працю, ставить її в перший ряд світових надбань наукової як славістичної, так і українознавчої науки.

Житейські обставини для засновника видавництва склалися так, що життя нової 30-томної серії на випуску першого тому припинилося.

Книжкова серія „Студії до української граматики”

Це чи не єдиний видавничий проект, який Огієнку вдалося реалізувати повністю у Варшаві.

Друком вийшло десять окремих книжок, що містили кожна „закінчену наукову монографію з обсягу української мови чи з наук, близьких до неї”. Видавав він цю бібліотечну серію разом з професором С. Смаль-Стоцьким.

Першою з цього проекту була книга Смаль-Стоцького „Значення українських прикметників”. А далі одна за одною виходили книги професора Огієнка: „Нариси з історії української мови”, „Історія церковнослов'янської мови” (в кількох книгах), „Українська літературна мова XVI ст. і Крехівський Апостол 1560 р.”, „Мова молдавських грамот XIV-XVIII віків”.

Серія збірників документальних матеріалів „Визволення України”

У Варшаві Огієнко приступив до реалізації ще одної важливої ідеї – видання кількох збірників під загальною назвою „Визволення України”. Для розширення кола читачів вони мали друкуватися трьома мовами – англійською, німецькою і українською, обсягом по чотири аркуші кожна. Метою видання було ознайомлення читачів з історією, культурою, природними багатствами та визвольною боротьбою Великої України.

Про програмні цілі йдеться в листі І. Огієнка до М. Возняка. Розкриваючи колезі свій задум, він наголошує: „Збірники носитимуть характер інформаційний, зовсім аполітичний і непартійний”¹².

Ця теза вкрай важлива для глибшого розуміння постаті Івана Огієнка: де б йому не доводилося працювати, які б не обіймав посади, в душі він завжди залишався Вченим. Надто ж – на еміграції. Глибоко переживши трагедію Української революції, він більше ніколи не прагнув повернутися у велику політику. Професор Огієнко завжди тримався осторонь тієї політичної метушні, що виникала періодично в розділених і ослаблених цією метушнею емігрантських колах. Він з гордістю називав себе робітником пера, вкладаючи в це поняття глибинний зміст: своєю доступно сформульованою думкою, друкованим словом, непомітно й довірливо приходили до конкретної людини, спонукати

¹² Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 29, од. зб. 104, арк. 6.

її думати, а відтак усвідомлювати, до якого народу вона належить, яку мову й культуру вона повинна знати і берегти.

Однак, обставини склалися так, що тим великим науковим задумам з організації українознавчих видань не дано було здійснитися. Така вже доля судилася Огієнкові: волею обставин мусити змінювати свої життєвські плани в самому зеніті їх реалізації.

Смерть дружини Домініки 1936 р. різко вплинула не лише на наукові й видавничі наміри професора Огієнка, а й на його подальшу життєву долю. З прийняттям черневого сану йому довелося незабаром змінювати й варшавське помешкання на вулиці Сталовій, 25, що слугувало й своєрідним офісом для створеного ним видавництва.

Саме звідси протягом кількох років поширювалося по всьому вільному світу українське друковане слово, створене професором Огієнком і перевтілене в численні книжкові та журнальні видання з маркою українського видавництва, що мало промовисту назву – „Наша культура”.

Висновки

Отже, у підсумку аналізу діяльності І. Огієнка щодо організації діяльності видавництва „Наша культура” у Варшаві та його головних видавничих проєктів варто наголосити на наступному.

1. Працюючи в непростих еміграційних умовах, Іванові Огієнку вдалося створити, протягом більше ніж десяти років випускати й поширювати в усьому світі під маркою видавництва „Наша культура” значний масив українськомовної друкованої продукції за різними видами видань: журнали, книги, брошури, таблиці.

2. Найбільший набуток видавництва – випуск щомісячників „Рідна мова” і „Наша культура”, які багаторічним і систематичним виходом у світ поламали в чужинців традиційне уявлення про українські видання в діаспорі як короткотривалі, малотиражні й неефективні. Зі сторінок часописів цілеспрямовано й результативно пропагувалися рідномовні обов’язки українців, незалежно від того, в якому державному утворенні вони перебували. Суть їх зводилася до двох головних засад: а) українська літературна мова мусить бути одна; б) вона мусить бути с о б о р н а для всіх українських гілок.

3. Видання серії мовознавчих праць сприяло тому, що оголошене на початку суто філологічне гасло „Для одного народу – одна літературна мова, один правопис” поступово ставало одним із засобів утвердження і здійснення ідеї національної соборності, ідеї об’єднання української нації. Під впливом книг та журнальних публікацій низка українськомовних періодичних друкованих органів, передусім Галичини, поступово переходила на загальноукраїнський літературний правопис.

4. Засновникові видавництва вдалося об'єднати довкола своїх видавничих проєктів кращі наукові сили українців, розпорошених у різних країнах діаспори. Зокрема, авторам часописів „Рідна мова” і „Наша культура” створена унікальна „Бібліографія української мовознавчої бібліографії”, практичне значення якої й сьогодні важко переоцінити.

5. В активі видавництва – зібраний в усіх регіонах України величезний матеріал для створення різноманітних термінологічних словників, а також словників місцевих говірок.

6. З маркою заснованої видавництвом Бібліотеки „Рідної мови” вийшла в світ низка підручників, довідників, самовчителів української мови.

10. Протягом тривалого часу „Наша культура” підтримувала тісні творчі контакти з провідними науковими центрами Європи, обмінюючись виданнями, поширюючи таким чином інформацію про українське мовознавство й літературознавство в усьому вільному світі.

ЛІТЕРАТУРА

Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника, ф. 29, од. зб. 104, арк. 6; ф. 362, од. зб. 358, арк. 35; арк. 13; арк. 36; арк. 42–43; ф. 400, од. зб. 8, арк. 9.

Ковальський М., *Персональна справа Івана Огієнка в Архіві Нових Актів у Варшаві* [в:] „Український історик” (Нью-Йорк), вип. 1–4, 1995, с. 259–267.

Нестеренко А., *Митрополит Іларіон – служитель Богові й народові* [в:] *Ювілейна книга на пошану митрополита Іларіона*, Вінніпег 1958, с. 154.

Огієнко І., *Повстання азбуки і літературної мови у слов'ян*, Жовква 1938, с. 7.

Archiwum Akt Nowych (AAN), Ministerstwo wyznań religijnych i oświecenia publicznego, N4692, Ogijenko Jan.

UKRAINIAN STUDIES PROJECTS BY THE WARSAW-BASED PUBLISHING HOUSE “OUR CULTURE” IN THE TWENTIES AND THIRTIES 20TH AND THEIR IMPACT ON THE PRESENT

The preconditions of the creation of the publishing house “Nasha cultura” (“Our culture”) and its program in the 1920–30s are analysed in this article on the basis of archive material, which has been collected by the author in Ukraine, Poland and Canada. The activity of the publishing house is analysed in the context of projects, fully or partially completed by the house, such as the monthly magazines “Ridna mova” (“Native language”) and “Nasha cultura” (“Our culture”), the book series “Biblioteka ukrainoznavstva” (“Books on Ukrainian studies”) and “Studii do Ukrainskoi gramatyky” (“Ukrainian Grammar studies”), and the series of documentary matter digests “Vyzvolennya Ukrainy” (“Liberation

of Ukraine”). Attention is focused on the program and on the peculiarities of the editorial policy. The article deals with correspondents and the topics of the published matter. The main motto of the magazine “One literary language and one spelling for one people” is placed in context.

Key words: Ivan Ohienko, Warsaw, publishing house, “Nasha cultura” (“Our culture”), magazine, books, book series, Slavic languages, country study, Ukrainian studies, emigration.